

HARBIY XIZMATCHILARDA QAT'IYAT VA MAS'ULIYAT KABI IRODAVIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK USULLARI

Ashirov Elbekjon Ilxom o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik va yoshlar bilan ishlash departamenti bo'lim katta ofitseri, Oriental universiteti magistranti, mayor

Annotatsiya: Mazkur maqolada harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik usullari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Harbiy xizmat sharoitida shaxsning irodaviy sifatlari uning kasbiy faoliyati samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotda milliy psixolog olimlarning ilmiy qarashlari asosida harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantirishning pedagogik va psixologik mexanizmlari yoritildi. Maqolada harbiy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik metodlar, psixologik treninglar hamda motivatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: irodaviy sifatlari, qat'iyat, mas'uliyat, harbiy psixologiya, pedagogik usullar, psixologik trening, harbiy ta'lim.

KIRISH

Zamonaviy harbiy faoliyat sharoitida harbiy xizmatchilarning kasbiy tayyorgarligi nafaqat jismoniy va texnik tayyorgarlik bilan, balki ularning psixologik barqarorligi va irodaviy sifatlari bilan ham belgilanadi. Harbiy xizmat murakkab, mas'uliyatli va ko'pincha ekstremal vaziyatlarda amalga oshiriladigan faoliyat turi bo'lib, u harbiy xizmatchidan yuqori darajadagi qat'iyat, mas'uliyat va o'zini boshqarish qobiliyatini talab qiladi.

Psixologiya fanida irodaviy sifatlari shaxsning maqsadga erishish yo'lida uchraydigan qiyinchiliklarni yengib o'tish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan psixologik xususiyatlar sifatida talqin qilinadi. O'zbek psixolog olimi **E.G'.G'oziev** inson faoliyatida irodaning muhim o'rni mavjudligini ta'kidlab, irodaviy sifatlari shaxsning ongli faoliyati jarayonida shakllanishini qayd etadi [1, 217].

Harbiy xizmat jarayonida qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlari harbiy xizmatchining xizmat vazifalarini samarali bajarishida muhim rol o'ynaydi. Psixolog **B.R.Qodirov** ta'kidlaganidek, shaxsning irodaviy sifatlari uning ijtimoiy faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi [2, 148].

Harbiy faoliyat sharoitida ushbu sifatlarni rivojlantirish uchun pedagogik va psixologik yondashuvlardan samarali foydalanish zarur. Shu sababli harbiy ta'lim

jarayonida harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantirishning ilmiy asoslangan metodlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

HARBIY XIZMATCHILARDA QAT'IYAT VA MAS'ULIYATNING AHAMIYATI

Harbiy xizmat faoliyati o'zining murakkabligi, yuqori darajadagi intizom talablari va mas'uliyatli vazifalari bilan boshqa kasbiy faoliyat turlaridan ajralib turadi. Harbiy xizmatchilar ko'pincha xavfli, noaniq va keskin vaziyatlarda xizmat olib boradilar. Shu sababli ularning shaxsiy fazilatlari, ayniqsa irodaviy sifatleri xizmat samaradorligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunday sifatlar qatoriga qat'iyat, mas'uliyat, sabr-toqat, o'zini boshqarish, intizomlilik kabi fazilatlar kiradi. Ushbu sifatlar harbiy xizmatchining xizmat vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishida muhim psixologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Qat'iyat shaxsning maqsad sari izchil harakat qilish, yuzaga keladigan qiyinchilik va to'siqlarga qaramasdan belgilangan vazifalarni oxirigacha bajarishga intilish qobiliyatini ifodalaydi. Harbiy xizmat sharoitida qat'iyatli bo'lish harbiy xizmatchiga murakkab vaziyatlarda o'z faoliyatini barqaror davom ettirish imkonini beradi. Qat'iyatli harbiy xizmatchi stressli vaziyatlarda ham o'zini yo'qotmaydi, vaziyatni to'g'ri baholaydi va belgilangan vazifalarni amalga oshirishga intiladi. Shu jihatdan qat'iyat harbiy faoliyatda shaxsning psixologik barqarorligini ta'minlovchi muhim sifat hisoblanadi.

Mas'uliyat esa shaxsning o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarga ongli munosabatda bo'lishi, topshiriqlarni o'z vaqtida va sifatli bajarishga intilishi bilan tavsiflanadi. Harbiy xizmatda mas'uliyat hissi harbiy xizmatchining xizmat vazifalarini bajarish jarayonida intizom va tartibni saqlashiga yordam beradi. Mas'uliyatli harbiy xizmatchi nafaqat o'z vazifalarini, balki jamoa oldidagi majburiyatlarini ham chuqur anglab, ularni bajarishga intiladi.

O'zbek psixolog olimi **V.M.Karimova** shaxsning mas'uliyat hissi uning ijtimoiy faoliyati jarayonida shakllanishini ta'kidlab, mas'uliyatli shaxs jamiyat oldidagi vazifalarini ongli ravishda bajarishini qayd etadi [3, 165]. Bu fikr harbiy xizmat faoliyatiga ham to'liq taalluqlidir. Chunki harbiy xizmatchi o'z xizmat vazifalarini bajarish orqali nafaqat harbiy bo'linma, balki butun jamiyat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Harbiy faoliyatda qat'iyat va mas'uliyat bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan irodaviy sifatlar hisoblanadi. Qat'iyat harbiy xizmatchining qiyinchiliklarni yengib o'tish qobiliyatini ifodalasa, mas'uliyat uning xizmat vazifalariga ongli munosabatini belgilaydi. Ushbu sifatarning uyg'unligi harbiy xizmatchining kasbiy faoliyatida yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Harbiy faoliyatda qat'iyat va mas'uliyat quyidagi muhim vazifalarni bajaradi.

Birinchiidan, ular xizmat vazifalarini bajarishda intizomni ta'minlaydi. Harbiy xizmat intizomga asoslangan faoliyat turi bo'lib, harbiy xizmatchining qat'iyatli va mas'uliyatli bo'lishi xizmat tartib-qoidalariga rioya etilishiga yordam beradi. Intizomli harbiy jamoa esa harbiy bo'linmaning samarali faoliyat yuritishida muhim omil hisoblanadi.

Ikkinchiidan, qat'iyat va mas'uliyat murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradi. Harbiy faoliyat jarayonida harbiy xizmatchilar ko'pincha tezkor qaror qabul qilishni talab qiladigan vaziyatlarga duch keladilar. Bunday vaziyatlarda qat'iyatli harbiy xizmatchi vaziyatni tez baholab, to'g'ri qaror qabul qilishga intiladi.

Uchinchiidan, ushbu sifatlar harbiy jamoada ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Harbiy jamoada har bir a'zoning mas'uliyatli bo'lishi jamoa ichidagi o'zaro ishonch va hamkorlikni kuchaytiradi. Natijada jamoada sog'lom psixologik muhit shakllanadi.

To'rtinchiidan, qat'iyat va mas'uliyat harbiy xizmatchining kasbiy samaradorligini oshiradi. Qat'iyatli va mas'uliyatli harbiy xizmatchilar o'z xizmat vazifalarini puxta bajarishga intiladilar. Bu esa harbiy bo'linmaning umumiy jangovar tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, qat'iyat va mas'uliyat harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Murakkab xizmat sharoitida ushbu sifatlar harbiy xizmatchilarga stress va psixologik bosimni yengib o'tishda yordam beradi. Shu sababli harbiy ta'lim va tarbiya jarayonida harbiy xizmatchilarda ushbu irodaviy sifatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

QAT'IYAT VA MAS'ULIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK USULLARI

Harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish jarayoni ko'p jihatdan harbiy ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik metodlar bilan bog'liqdir. Harbiy pedagogika nazariyasiga ko'ra, shaxsning irodaviy sifatlari tizimli ta'lim va tarbiya jarayonida shakllanadi hamda rivojlanadi. Shu sababli harbiy ta'lim muassasalari va harbiy bo'linmalarda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonida harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Harbiy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan pedagogik metodlar harbiy xizmatchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga, balki ularning shaxsiy fazilatlarini, jumladan irodaviy sifatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Psixolog olim **M.G.Davletshin** shaxs rivojlanishida ta'lim va tarbiyaning o'rnini muhim ekanligini ta'kidlab, pedagogik ta'sir shaxsning motivatsiyasi va irodaviy sifatlarini shakllantirishda muhim omil hisoblanishini qayd etadi [4, 93].

Harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantirishda quyidagi pedagogik usullar muhim o'rin tutadi.

Tushuntirish va ishonirish metodi

Tushuntirish va ishonirish metodi harbiy pedagogikada keng qo'llaniladigan usullardan biri hisoblanadi. Mazkur metod harbiy xizmatchilarda xizmat vazifalariga ongli munosabatni shakllantirishga qaratilgan. Ushbu metod orqali komandir va o'qituvchilar harbiy xizmatchilarga xizmat intizomi, harbiy qasamyod, harbiy burch va mas'uliyatning mohiyatini tushuntiradilar.

Mazkur metod harbiy xizmatchilarning xizmat vazifalarini ongli ravishda bajarishiga yordam beradi. Chunki shaxs ma'lum bir faoliyatning mazmuni va ahamiyatini chuqur anglaganida, unga bo'lgan munosabati ham ijobiy shakllanadi.

Shaxsiy namuna metodi

Harbiy pedagogikada shaxsiy namuna metodi irodaviy sifatlarni shakllantirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Harbiy jamoada komandirlar, ofitserlar va tajribali harbiy xizmatchilarning shaxsiy namunasi yosh harbiy xizmatchilar uchun muhim tarbiyaviy omil bo'lib xizmat qiladi.

Shaxsiy namuna orqali harbiy xizmatchilar qat'iyat, intizom, mas'uliyat va fidoyilik kabi sifatlarni amaliy faoliyat jarayonida o'zlashtiradilar. Tajribali komandirlarning qat'iyatli va mas'uliyatli harakatlari yosh harbiy xizmatchilarda ham ushbu sifatlarni shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Rag'batlantirish metodi

Harbiy pedagogikada rag'batlantirish metodi shaxs faoliyatini faollashtirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositalardan biridir. Rag'batlantirish harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatiga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni xizmat vazifalarini mas'uliyat bilan bajarishga undaydi.

Rag'batlantirish turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Masalan:

- ma'naviy rag'batlantirish (tashakkurnoma, faxriy yorliq);
- moddiy rag'batlantirish;
- jamoa oldida e'tirof etish.

Rag'batlantirish orqali harbiy xizmatchilarda o'z faoliyatiga nisbatan ijobiy motivatsiya shakllanadi. Bu esa ularning qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Mashq va takrorlash metodi

Irodaviy sifatlarni ko'p jihatdan amaliy faoliyat jarayonida shakllanadi. Shu sababli harbiy tayyorgarlik mashg'ulotlari, taktik mashqlar va harbiy amaliy mashg'ulotlar harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Harbiy mashg'ulotlar jarayonida harbiy xizmatchilar turli murakkab vaziyatlarda harakat qilishni o'rganadilar. Bu jarayon ularda qat'iyat, sabr-toqat va o'zini boshqarish kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Talab qo'yish metodi

Talab qo'yish metodi harbiy pedagogikada muhim tarbiyaviy usullardan biridir. Harbiy xizmat intizomga asoslangan faoliyat bo'lganligi sababli harbiy xizmatchilarga aniq va qat'iy talablar qo'yiladi.

Mazkur metod harbiy xizmatchilarda mas'uliyat hissini shakllantirishga yordam beradi. Chunki shaxsga aniq talablar qo'yilganda u o'z faoliyatini ushbu talablar asosida tashkil etishga intiladi.

QAT'IYAT VA MAS'ULIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Harbiy xizmat sharoitida harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarni shakllantirish jarayoni nafaqat pedagogik ta'sir, balki psixologik omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Harbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, harbiy xizmatchilar ko'pincha yuqori psixologik bosim, stress va xavf bilan bog'liq vaziyatlarda xizmat olib boradilar. Shu sababli harbiy ta'lim va tarbiya jarayonida psixologik metodlardan samarali foydalanish irodaviy sifatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik usullar shaxsning ichki psixik jarayonlariga ta'sir ko'rsatish orqali uning motivatsiyasi, emotsional barqarorligi va o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Milliy psixolog olim **N.A.Sodiqova** shaxsning irodaviy sifatlari uning psixologik rivojlanishi jarayonida shakllanishini ta'kidlab, psixologik treninglar va motivatsion metodlar ushbu sifatlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynashini qayd etadi [5, 122].

Harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantirishda quyidagi psixologik usullar muhim o'rin tutadi.

Psixologik treninglar

Psixologik treninglar harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligini oshirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar majmuasidir. Ushbu treninglar davomida harbiy xizmatchilar o'z his-tuyg'ularini boshqarish, stressli vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish hamda murakkab vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Psixologik treninglar harbiy xizmatchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va ularning qat'iyatli harakat qilishiga yordam beradi. Trening jarayonida turli psixologik mashqlar, rolli o'yinlar hamda muammoli vaziyatlarni modellashtirish usullaridan foydalaniladi.

Motivatsion usullar

Motivatsiya shaxs faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi. Harbiy xizmatda harbiy xizmatchining xizmat faoliyatiga bo'lgan motivatsiyasi uning qat'iyat va mas'uliyat bilan xizmat qilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Motivatsion usullar harbiy xizmatchilarda xizmat vazifalariga bo'lgan qiziqish va mas'uliyat hissini oshirishga qaratilgan. Ushbu usullar orqali harbiy xizmatchilarga xizmatning ijtimoiy ahamiyati, vatan himoyasining muqaddasligi hamda harbiy kasbning sharaflilik ekanligi tushuntiriladi.

O'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish

Harbiy xizmat jarayonida harbiy xizmatchining o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. O'zini boshqarish shaxsning o'z xatti-harakatlari va qarorlarini nazorat qilish qobiliyatini anglatadi.

O'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish harbiy xizmatchilarga murakkab vaziyatlarda o'zini tutish, hissiy reaksiyalarni nazorat qilish va vaziyatni to'g'ri baholash imkonini beradi. Bu esa ularning qat'iyatli va mas'uliyatli harakat qilishiga yordam beradi.

Stressga chidamlilikni rivojlantirish

Harbiy faoliyat jarayonida harbiy xizmatchilar ko'pincha psixologik bosim va stressga duch keladilar. Stressga chidamlilikni rivojlantirish psixologik tayyorgarlikning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Stressga chidamlilikni rivojlantirish uchun psixologik treninglar, relaksatsiya mashqlari hamda psixologik maslahatlar muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar harbiy xizmatchilarga murakkab vaziyatlarda o'zini tutish va vaziyatni nazorat qilish imkonini beradi.

Ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash

Harbiy jamoaning psixologik muhiti ham harbiy xizmatchilarda irodaviy sifatlarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy psixologik muhit mavjud bo'lgan jamoalarda harbiy xizmatchilar o'z faoliyatiga nisbatan mas'uliyat bilan yondashadilar.

Jamoada o'zaro hurmat, ishonch va hamkorlik mavjud bo'lishi harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligini ta'minlaydi hamda ularning qat'iyat va mas'uliyat kabi sifatlarini rivojlantiradi.

XULOSA

Harbiy xizmat sharoitida harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarni rivojlantirish harbiy faoliyat samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Ushbu sifatlarning harbiy xizmatchilarning xizmat vazifalarini ongli ravishda bajarishi, murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishi hamda harbiy jamoada samarali faoliyat yuritishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy xizmatchilarda qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarning shakllanishi pedagogik va psixologik omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Harbiy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan tushuntirish, shaxsiy namuna, rag'batlantirish va talab qo'yish kabi pedagogik metodlar ushbu sifatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga psixologik treninglar,

motivatsion yondashuvlar hamda o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligini mustahkamlashga yordam beradi.

Shuningdek, harbiy jamoada ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitning mavjudligi ham harbiy xizmatchilarda mas’uliyat hissi va qat’iyatning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Jamoada o‘zaro hurmat va hamkorlik muhitining shakllanishi harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatiga yanada mas’uliyat bilan yondashishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, harbiy xizmatchilarda qat’iyat va mas’uliyat kabi irodaviy sifatlarni rivojlantirish uchun pedagogik va psixologik metodlardan kompleks foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv harbiy xizmatchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishga hamda harbiy jamoalarning samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G‘oziev E.G‘. **Umumiy psixologiya**. Toshkent: O‘qituvchi, 2002. – 368 b. (215–220-betlar).
2. Qodirov B.R. **Shaxs psixologiyasi**. Toshkent: Fan nashriyoti, 2005. – 240 b. (148–152-betlar).
3. Karimova V.M. **Ijtimoiy psixologiya**. Toshkent: Fan, 2019. – 320 b. (165–170-betlar).
4. Davletshin M.G. **Psixologiya asoslari**. Toshkent: O‘zbekiston, 2010. – 280 b. (90–95-betlar).
5. Sodiqova N.A. **Pedagogik psixologiya**. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016. – 260 b. (120–125-betlar).